

SĄMONINGUMO UGDYMO AKCENTAI: POŽIŪRIAI IR INTERPRETACIJOS

Aušra Kolbergytė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas auskol@mruni.eu

Prof. dr. Valdonė Indrašienė

Mykolo Romerio universitetas
Socialinės politikos fakultetas
Edukologijos institutas
Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas v.indrasiene@mruni.eu

Pateikta 2012 m. rugsėjo 15 d.

Parengta spausdinti 2012 m. lapkričio 15 d.

Anotacija

Sąmoningumo ugdymas yra viena iš esminių švietimo politikos priemonių bei brandžios visuomenės formavimosi rodiklių. Todėl šio straipsnio tikslas yra atskleisti sąmoningumo ugdymo prasmę teoriniame kontekste. Atitinkamai suformuluoti ir tyrimo uždaviniai, t. y. išanalizuoti sąmoningumo sampratų įvairovę bei aptarti sąmoningumo ugdymo prielaidas ir veiksnius. Atlikus filosofinės, pedagoginės, psichologinės mokslinės

literatūros analizę, buvo išskirtos kelios **išvados**. **Pirma**, nevienareikšmė sąmoningumo samprata siejama su žiniomis apie tikrovę, gebėjimais stebėti, pažinti, suprasti, atsakingai analizuoti save bei supančią aplinką, savus įsitikinimus, vertybes bei elgesio prasmes ir pagrįstumą. Dažniausiai sąmoningumas yra tapatinamas su gebėjimu kritiškai mąstyti: atsiriboti nuo turimo žinojimo ir suvokimo bei gebėti atskirti faktus ir nuomones, analizuoti bei interpretuoti realybės problemas ir dviprasmybes, kritiškai kvestionuoti socialinių reiškinių prielaidas, bei, pasitelkus turimą patirtį, skatinti ne tik prasmines suvokimo transformacijas, bet taip pat imtis aktyvių veiksmų, siekiant realybę keičiančių ir išsilaisvinančių pokyčių. **Antra**, sąmoningumas reiškiasi per savirefleksiją, vertybinius pokyčius, aktyvų netenkinančios socialinės aplinkos keitimą ir apima nuolatinį asmenybės dvasinį ir socialinį ugdymą, kurio galutinis tikslas – brandus asmenybės išsivystymas. Sąmoningumas apima visas žmogaus gyvenimo sritis (pradedant saviugda, savęs realizavimu profesinėje veikloje, pereinant prie santykių su šeima, draugais ir galiausiai visuomene) ir yra susijęs su asmenybės savikūra bei savivalda. **Trečia**, sąmoningumo ugdymui svarbi asmens saviugda kaip sudedamoji ugdymo proceso dalis. Poreikis ugdyti ir skatinti asmens sąmoningumą atsiranda tik tuomet, kai asmuo nėra patenkintas esama padėtimi ir siekia pokyčių. Išskiriami svarbiausi sąmoningumo ugdymo veiksniai: specifinė erdvė, informacijos apie tam tikrą reiškinį poreikis ir galimybė diskutuoti bei reflektuoti.

Reikšminiai žodžiai: sąmoningumas, kritinė sąmonė, kritinis mąstymas, sąmoningumo ugdymas, saviugda.

Įvadas

Sąmoningumo ugdymas yra svarbi visuotinio švietimo priemonė, siekiant socialinio veiksmo pilietiniu mastu (Belle, 2000), sprendžiant itin jautrias socialines problemas (Carter ir kt., 2010; Manirankunda ir kt., 2009; Verdonk ir kt., 2009). Mokslininkų teigimu, sąmoningumo ugdymas yra vienas svarbiausių asmeninio bei socialinio *funkcionavimo* ir *pasiekimų* rodiklių, padedančių prognozuoti žmogaus darbo našumą, ilgalaikės darbinės karjeros perspektyvas, kolegiškumą, stabilumą šeimoje, gyvenimo būdo elgseną, gyvenimo kokybę ir trukmę, net valgymo įpročius (Roberts ir kt., 2004; Porto, 2009 ir kt.). Kiti tyrėjai (Bitinas, 2004; Bulajeva, 2007) *sąmonės formavimą* laiko pagrindiniu ugdymo uždaviniu, nes dažniausios blogo elgesio priežastys atsiranda dėl sąmonės formavimosi trūkumų, tokių kaip klaidingi požiūriai, įsitikinimai, įkyrios emocinės būsenos, silpna valia ir t. t. Pažymima, kad sąmoningumas yra *efektyvus mokymosi* pagrindas (Chot, 2001; Dubs, 1998; Straka, 2005), sukuria prielaidas asmenybės *vertybinei sistemai* susikurti (Lukošienė, 2007). Sąmoningumo esmė, pagal T. Bulajevą (2007), atsiskleidžia tik įvykus prasminių perspektyvų transformacijai, kai besimokančiajam atsiranda poreikis imtis transformuojančio *veiksmo* – keisti socialinę aplinką bei tobulinti savo praktiką.

Ypač svarbią reikšmę sąmoningumo ugdymui kaip svarbiausiam asmenybės ugdymo aspektui skiria kritinės pedagogikos atstovai (Freire, 1970; Fromm, 1976 (2005); Green, 1983; Marcuse, 1991; McLaren, 1994; Foucault, 1998; Wrend, 1999; Giroux, 2001; Margolis, 2001; Apple, 1982, 2004, Adorno, 2006; Bauman, 2007 (2011); Mažeikis, 2010; Duoblienė, 2011). Šios pedagogikos krypties atstovų teigimu, kai kurios visuomeninės struktūros daro poveikį švietimo sistemos institucijoms, siekiant išugdyti jaunimui tam tikras vertybes, įsitikinimus, nuostatas, socialinių santykių normas, kurios ne visuomet sutampa su jų savirealizacijos motyvais. Švietimas turėtų būti suprantamas kaip priemonė suteikti vaikams ir jaunuoliams daugiau sąmoningumo, savarankiškumo, drąsos ginti savo nuomonę (McLaren, 1994), nesitaikstyti su tuo, kas naudinga tik atskiroms interesų grupėms, nepaisant individo ar individų bendruomenės (Duoblienė, 2011, p. 146).

Sąmoningumo fenomeną *Lietuvoje* tyrinėjo A. Maceina (1987, 2002); T. Stulpinas (1993); O. Visockienė ir Šiaučiukenienė (2000); T. Bulajeva (2007); D. Lukošienė (2007); G. Mažeikis (2010); J. Ruškus ir I. Sujeta (2011); L. Duoblienė (2011); J. Sučylaitė (2011) ir kt., *užsienyje* – P. Freire (1970, 2000); K. Sarachild (1978); J. Habermas (1970, 1971); M. Green (1974, 1983, 1992, 1993); A. Newen ir Eike von Savigny (1999); O. P. John ir S. Srivastava (1999); T. Belle (2000); J. Baudrillard (2002); B. W. Roberts ir kt. (2004); L. Pyles (2009); L. Manirankunda ir kt. (2009); P. Verdonk ir kt. (2009); M. Porto (2009); Carter ir kt. (2010). Lietuvos ir užsienio mokslinėje literatūroje galima aptikti įvairių sąmoningumo ir jo ugdymo fenomeno definicijų ir interpretacijų. Tai leidžia formuluoti **mokslinę problemą**: kaip yra apibrėžiamas sąmoningumo ugdymo fenomenas, kokia jo turinio esmė?

Tyrimo objektas – sąmoningumo ugdymas.

Tyrimo tikslas – atskleisti sąmoningumo ugdymo prasmę teoriniame kontekste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti sąmoningumo sampratų įvairovę.
2. Išskirti sąmoningumo ugdymo raiškos prielaidas ir veiksnius.

Tyrimo metodai: teoriniai – filosofinės, pedagoginės, psichologinės literatūros lyginamoji analizė, apibendrinimas ir vertinimas.

1. Sąmoningumo esmės interpretavimai

Mokslinėje literatūroje galima aptikti įvairių atitikmenų „sąmoningumui“ apibrėžti: sąmonė, sąmonėjimas, įsisąmoninimas, kritinis sąmoningumas, kritinė sąmonė, kritinis reflektavimas, kritinis mąstymas ir kt. Anglų kalboje yra *critical thinking*, *consciousness-rising (CR)*, *critical consciousness* atitikmenys, tačiau dažniausiai vartojamos dvi sąvokos: siauresne prasme – *self-awareness* (supratimas, įsisąmoninimas, informuotumas) – labiau atspindi žinias apie aplinką, domėjimąsi kažkuo; platesniu požiūriu sąmoningumas dažniau išreiškiamas terminu *self-consciousness* (sąmonė, sąmoningumas, supratimas, suvokimas, pajautimas, savimonė) – labiau susijęs su kritiniu mąstymu bei savęs ir aplinkos įprasminimu, suvokimu per tai.

Moderniosios filosofijos pradininkas R. Descartes (1596–1650) bendrąja prasme pirmąkart pavartojo „sąmonės“ terminą. Filosofas sukūrė plačiausiai žinomą dualizmo versiją, kuri remiasi požiūriu, kad sąmonėje vykstantys procesai kai kuriais aspektais nėra vien fiziniai, nes egzistuoja *intuicija*, tai yra kad jų asmenybė, siela ir protas yra kažkas daugiau nei vien smegenys. R. Descartes savo filosofinę koncepciją grindė nuostata, kad „iš visų dalykų pasaulyje būtent *protas* yra paskirstytas teisingiausiai, tad gebėjimas daryti tinkamus sprendimus yra iš prigimties visų žmonių vienodas. Prancūzas „žmogų apibūdino kaip mąstančią esybę, kuri abejoja, supranta, teigia, prieštarauja, jaučia. Kalbėdamas apie išorinio pasaulio pažinimą bei suvokimą, filosofas samprotavo, kad pažįstamas ne pats pasaulis, o mūsų pačių psichinės būsenos ir intelektualiniai aktai“ (Sikora, 2004). R. Descartes garsėjo posakiais „mąstau, vadinasi, esu“, „*abejoju*, vadinasi, mąstau“, iliustruojančius žmogaus mąstymą bei kritinį sąmoningumą kaip egzistencijos pagrindą.

Sąmoningumo *faktai*, anot analitinės filosofijos mokslininkų A. Newen ir Eike von Savigny (1999), susiję su žmogaus elgsena: t. y. žmogaus pojūčiai, jausmai, nuostatos, požiūriai, pomėgiai, norai, įsitikinimai, prisiminimai, motyvai, ketinimai, sprendimai, mintys, suvokimai, vaizdiniai, svajonės ir t. t.

Amerikoje yra „Didžiojo penketuko“ (angl. *the Big Five*) modelis, skirtas sąmoningumo charakteristikoms kategorizuoti. Sąmoningumas nėra vienalypis reiškinys, nes, pasak O. P. John ir S. Srivastava (1999), jis atspindi žmonių skirtingumą, atsižvelgiant į jų gebėjimą pagal socialines normas valdyti savo elgesį, užsibrėžti tikslus, vykdyti užduotis, planuoti bei atidėti malonumus, valdyti asmeninius poreikius, laikytis tradicinių visuomeninių normų ir taisyklių. Kiti sąmoningumo fenomeno tyrėjai (Roberts ir kt., 2004) šiek tiek papildė minėtą „Didįjį penketą“ ir išskiria 8 sąmoningumo *matavimo aspektus*:

1. savikontrolė (angl. *impuls control*) – polinkis kontroliuoti tam tikras reakcijas; slopinti biologinius impulsus, jusles;
2. darbštumas (angl. *industriousness*) – polinkis dirbti;
3. tradiciškumas, pastovumas, nuolankumas autoritetams (angl. *traditionality/formalness*) – gebėjimas gerbti socialines normas, tradicijas ir jų laikytis;
4. tvarkingumas (angl. *orderliness*) – polinkis būti organizuotam ir tvarkingam;
5. punktualumas (angl. *punctuality*);
6. atsakomybė arba patikimumas (angl. *reliability/responsibility*) – gebėjimas būti patikimu, ypač socialinėse situacijose;
7. ryžtingumas (angl. *decisiveness*);
8. pastovumu/sėslumas (angl. *conventionality*).

Taigi, sąmoningumas siejamas su visomis žmogaus gyvenimo *sritimis* (pradedant saviugda, savęs realizavimu profesinėje veikloje, pereinant prie santykių su šeima, draugais ir galiausiai visuomene). Be to, matyti, kad sąmoningumas susijęs su *asmenybės efektyvumo skatinimu* (kitaip – savikūra) bei *savęs valdymu* (kitaip – savivalda, savikontrolė), t. y. gebėjimu pritapti visuomenėje, atsakingai elgiantis (siekti savų tikslų, nepažeidžiant kitų žmonių teisių).

Sąmoningumas glaudžiai susijęs su *savęs pažinimu* ir asmens *egzistencijos*, t. y. gyvenimo prasmių, *suvokimu*. H. A. Ozmon ir S. M. Craver (1996) pažymi, jog sąmoningumas neišvengiamai susijęs su suvoktų bei kryptingų *tikslų* siekimu visose gyvenimo srityse bei efektyvia asmens *savirealizacija*.

Lietuvių mokslininkai taip pat analizavo sąmoningumo konceptą. J. Ruškus ir I. Sujeta (2011) sąmoningumą apibrėžia kaip *kritinės sąmonės* plėtotę, kurią sieja su žmogaus gebėjimu *neužsisklęsti savame žinojime* ir leisti sau bent „pamatyti“ tam tikrus reiškinius, o tik po to pasidaryti išvadas (Sučylaitė, 2011).

O. Visockienė ir Šiaučiukėnienė (2000) sąmoningumą sieja su kritiniu mąstymu, nes tai yra *mąstymas apie mūsų mąstymą*, kai mąstoma, norint jį *pagerinti*. Tai reiškia, kad tai susiję ne tik su tam tikru suvokimu ir analize, bet ir su mąstymo *pokyčiais*, tam tikrų požiūrių, nuostatų, vertinimų *koregavimu*.

Mokslininkai išskiria *socialinį sąmoningumą*, kuris pasižymi gebėjimu pažvelgti į situaciją kitų žmonių akimis ir įsijausti į kitų žmonių jausmus; gebėjimu suvokti ir vertinti individualius ir grupinius panašumus bei skirtumus; mokėjimu tinkamai naudoti šeimos, mokyklos, bendruomenės išteklius (Valantinas, 2009). Šis sąmoningumo lygis būdingas tik brandžiai asmenybei.

Kultūrinio sąmoningumo svarbą pažymi A. Maceina (2002). Filosofas teigia, kad kiekvienas žmogus yra atsakingas už kultūros ir net už viso pasaulio vyksmą: dabar žmogus jau nėra aklas kultūrinės pažangos įrankis, bet sąmoningas jos *vykdytojas* (Maceina, 2002, p. 372). <...> Žmogaus prisidėjimas yra reikalingas ten, kur prigimtis yra apardyta, kur josios dėsniai veikia netiksliai, kur natūrali jų eiga buvo iškreipta pašalinių veiksnių. Čia sąmoningas kultūrinis veikimas turi būti dvigubas: jis turi *atitaisyti* tai, kas iškreipta, ir kartu stumti priekin šią „sužeistąjį padarą“ (Maceina, 2002, p. 574).

Šie A. Maceinos teiginiai labiausiai akcentuoja žmogaus atsakomybę už aplinką, todėl yra artimi autoriams, apibrėžiantiems *ekologinio sąmoningumo* sąvoką. Anot R. Subotkevičienės ir S. Staničiaus (2011), tai – *dvasinė vertybė*, padedanti žmogui suprasti, kad jo veikla turi įtakos visai aplinkai: būtina įsąmoninti, kad tolesnė visos žmonijos veikla priklauso nuo jos protingų sprendimų bei veiklos apribojimų. Ekologinis sąmoningumas yra susijęs ne tik su gamtos išteklių tausojimu bei santykio su supančiu pasauliu (savimi, žmonėmis, gamta) formavimu, bet ir skatina *rūpestį* savo *sveika gyvensena* (Kalinauskienė, 2008).

Vadinasi, *sąmoningumo fenomenas* yra itin plati sąvoka, apimanti žinias apie tikrovę, apibūdinanti žmogaus *gebėjimus* stebėti, pažinti, suprasti save bei aplinką, atsakingai analizuoti bei suvokti savų įsitikinimų, vertybių bei elgesio prasmes ir pagrįstumą, *kritiškai mąstyti*, t. y. atsiriboti nuo turimo žinojimo ir suvokimo bei gebėti atskirti faktus ir nuomones, analizuoti bei interpretuoti realybės problemas ir dviprasmybes, kritiškai kvestionuoti socialinių reiškinių prielaidas, bei, pasitelkus turimą patirtį, skatinti ne tik prasmines suvokimo transformacijas, bet taip pat imtis aktyvių *veiksmų*, siekiant realybę keičiančių ir išsilaisvinančių pokyčių.

2. Sąmoningumo ugdymo prielaidos ir veiksniai

L. Pyles (2009) teigimu, sąmoningumas ugdomas *švietimo* ir ugdymo *institucijose*, atskleidžiant įvairius politinius ir socialinius pokyčius bei skatinant *įgalinti* piliečius atpažinti bei suprasti ryšius tarp individualios patirties bei dominuojančių socialinių sistemų. Todėl švietimas, turėtų būti suprantamas kaip priemonė suteikti vaikams ir jaunuoliams daugiau sąmoningumo, savarankiškumo, drąsos ginti savo nuomonę, nesitaikstyti su tuo, kas naudinga tik atskiroms interesų grupėms, nepaisant individo ar individų bendruomenės (McLaren, 1994; Duoblienė, 2011).

Pažymėtina kad sąmoningumo formavimas yra *proto* bei *patirties* išdava. R. Descartes (1978) teigimu, pasaulio pažinimas bei sąmonės formavimas yra susijęs su mąstymu (t. y. *protu*), o ne juslėmis. Tačiau pragmatinės pažinimo koncepcijos žmonės traktuoja kaip kūrybingus ir išradingus pasaulio interpretatorius – pasaulio, kurį iš tiesų mes patys kuriame (Hollis, 2000). Tai reiškia, kad *tam tikros* sąvokos bei gyvenimo prasmės formuojasi tik atsižvelgiant į turimą patirtį, tai yra mes formuojame tokias prasmes, kurias sugebame suvokti bei įsisąmoninti savo išgyvenimų metu. Vadinasi, visos mūsų sąvokos ir įsitikinimai gali būti koreguojami *remiantis mąstymu ir patyrimu*.

Sąmoningumo fenomenas dažniausiai siejamas su brazilų edukologu P. Freire (1921–1997), kuris vartoja įsisąmoninimo arba *kritinio sąmoningumo* terminą (angl. *conscientization*) asmeninės paradigmos transformacijai apibūdinti. P. Freire (2000) teigimu, įgalinimo teorijoje svarbiausia egzistencijos problema – socialinis neteisingumas, o mokymosi tikslas – *socialinė transformacija*, kurios siekiant paneigiami tikrovę aiškinantys mitai. Tyrėjas orientuojasi ne į informacijos perdavimą, o į *prielaidų*, reikalingų asmens sąmonėjimui, *kūrimą*. Sąmonėjimas apima visos individo patirties tyrimą, *naujų požiūrių svarstymą*, naujo supratimo įgijimą per refleksiją ir radikalų veiksmą, apimantį iškreiptos realybės keitimo procesą. Autoriaus teigimu, tai reiškia mokymąsi *suvokti* socialinius, politinius ir ekonominius prieštaravimus ir engimo santykius bei *imtis veiksmų* prieš engiančios tikrovės elementus.

J. Habermas (1970, 1971) sąmoningumą, panašiai kaip ir P. Freire, sieja su *emancipuojančiu veiksmu*. Tai reiškia, jog esamos nepatenkinamos padėties suvokimas veda prie išsilaisvinimą suteikiančių pokyčių ir tolesnio asmenybinio tobulėjimo – praktinio asmenybinio augimo per *saviugdą*.

Sąmoningumo ugdymui didelį dėmesį skyręs T. Stulpinas (1993) pažymi, kad sugebėjimas skirti pateiktus faktus ir nuomones, nustatyti informacijos šaltinio patikimumą, apibrėžimo tikslumą, nustatyti pažiūrų, sprendimų objektyvumą (šališkumą), skirti svarbiausias ir antraeiles pažiūras (sprendimus), matyti neaiškius, dviprasmiškus argumentus ir pan. rodo, kad asmuo yra *kritiškai mąstantis*. Pasak L. Duoblienės (2011), kritinis sąmoningumas remiasi gebėjimu skirti gyva nuo negyva, imitaciją nuo tikrovės, formalų biurokratizmą nuo pilietinę nuostatą paremto būtino ir sykiu sąmoningai suprasto veiksmo. Tai reiškia, kad sąmoningumą reikia *sustiprinti vertybėmis*, tokiomis kaip *atsakomybė*, įsipareigojimas, kitaip tariant, asmuo prisiima individualią atsakomybę pačiam svarstyti, analizuoti, vertinti, priimti ar atmesti tam tikrų reiškinų esmę, nuspręsti, kuo vadovaujantis formuos savo požiūrį bei veiksmus ateityje.

Sąmoningumo ugdymo svarbą pažymi ir T. Bulajeva (2007), nes ugdymo rezultatas, pasak mokslininkės, išmukti kritiškai mąstyti ir *kritiškai kvestionuoti prielaidas*, kuriomis yra grindžiami besimokančiojo įsitikinimai. Kai išsiaiškinama įsitikinimų kilmė ir pasekmės, susidaro galimybės vykdyti *prasmėms transformacijoms*. Kitaip tariant, pokyčiai vyksta tik *keliant klausimus* sau ir aplinkai bei savarankiškai atrandant naują pasaulio suvokimą. Svarbu, anot T. Bulajevos (2007), kad priimdamas sprendimus save ugdantis žmogus būtų laisvas nuo episteminių, sociokultūrinių ir psichinių savo *prasminių* perspektyvų *iškraipymų*, kurių įveikimas labai svarbus asmenybės tobulėjimui, žmogų transformuojančiam mokymuisi ir saviugdai vykdyti. Apibendrinant galima teigti, jog kritinės sąmonės formavimas prasideda nuo pasirengimo atsiriboti nuo esamo žinojimo, neprisiriboti prie anksčiau susikurtų pasaulio suvokimo prasmų, judėti link atviro ir laisvo pasikeitimo, pasirengti asmenybės transformacijai.

J. Mezirow (1981), analizavęs suaugusiųjų mokymą, išskiria *kritinio reflektyvumo* kompetencijos ugdymo svarbą. Jis teigė, jog labai svarbu padėti besimokantiems suaugusiesiems transformuoti savo mąstymą, savęs ir pasaulio suvokimą. Tai reiškia, kad išskiriamas individualus savęs *suvokimas* per *savęs pažinimą* ir *socialinis vaidmuo* per aplinkos suvokimą, kas sudaro prielaidas sąmoningumo transformacijai. Įvykusią perspektyvios ar asmeninės paradigmos transformaciją J. Mezirow laiko pagrindiniu suaugusiųjų mokymosi tikslu.

Iš to galima daryti prielaidą, jog žmogaus poreikis skatinti sąmoningumą atsiranda tik tuomet, kada jis nėra patenkintas esama padėtimi ir svarstydamas bet kokias išeities galimybes siekia naujų žinių, persvarsto anksčiau susidarytas nuostatas, stengiasi keisti požiūrį tam, kad pokyčiai būtų pasiekti.

Mokslinės literatūros analizė leidžia išskirti keletą pagrindinių sąmoningumo ugdymo veiksnių. Pirmiausiai – *tinkama aplinka* ir *situacija*. Sąmoningumo ugdymui reikalinga specifinė erdvė savęs ir aplinkos suvokimui, saugiam atsakomybės prisiėmimui ir savęs išbandymui bei mokymuisi iš patirties. E. Štuopytė (2010), nagrinėjusi savanorių mokymąsi vykdančią socioedukacinę veiklą nevyriausybinėse organizacijose, teigia, kad jaunimo *neformalus ugdymas* padeda jaunam žmogui tapti *sąmoninga asmenybe*, sugebančia atsakingai ir kūrybingai spręsti savo problemas ir veikti savo bendruomenėje.

Kai kurie mokslininkai, tirdami sąmoningumo fenomeną, suvokia jį kaip žinių gausumą, t. y. *informuotumo* (angl. *awareness*) apie tam tikrą reiškinį *požiūriu* arba nepakankamumu (angl. *lack of information*). Todėl kitu sąmoningumo ugdymo veiksniu laikytinas poreikis įgyti ar gausinti žinias. Pavyzdžiui, siūloma ugdyti žmonių sąmoningumą suteikiant išsamią informaciją (Verdonk ir kt., 2009), viešinant įvairius „jautrius“ klausimus (Manirankunda ir kt., 2009), rengiant edukacines reklamines akcijas (Carter ir kt., 2010). Vadinas, visuomenės informavimas *plečia pasaulėžiūrą* bei padeda spręsti tam tikras socialines problemas, pradėdant nuo individo kaip vieneto, pereinant prie visuomenės kaip visumos sistemos.

Dar vienas sąmoningumo ugdymo veiksnys – galimybių įvardinti *patirtis* ir pajautas sudarymas. *Dialogas* ir *reflektavimas* J. Ruškaus ir I. Sujetos (2011) teigimu, yra vienas svarbiausių sąmoningumo ugdymo veiksnių. Autorių teigimu, refleksyvus bendravimas padidina susivokimą, mąstymą ir tam suteikia teigiamą prasmę. Grupinis patirčių

įvardijimas, išsakyimas, kitų išklausymas, dialogas sukuria precedentus plėsti savo supratimą apie aptariamą reiškinį, objektyvuoti asmenines šio reiškinio patirtis ir pajautas.

Apibendrinant galima teigti, kad sąmoningumo formavimosi procesas priklauso nuo žmogaus patirties bei mąstymo procesų, kuriuos skatina paties žmogaus asmeninė domėjimosi, kas vyksta pasaulyje, motyvacija, taip pat tam įtakos turi visuomenės struktūrų poveikis bei švietimo sistema.

IŠVADOS

1. Nevienareikšmė sąmoningumo *samprata* siejama su žiniomis apie tikrovę, gebėjimais stebėti, pažinti, suprasti, atsakingai analizuoti save bei aplinką, savus įsitikinimus, vertybes bei elgesio prasmes ir pagrįstumą. Dažniausiai sąmoningumas yra tapatinamas su gebėjimu kritiškai mąstyti: atsiriboti nuo turimo žinojimo ir suvokimo bei gebėti atskirti faktus ir nuomones, analizuoti bei interpretuoti realybės problemas ir dviprasmybes, kritiškai kvestionuoti socialinių reiškinų prielaidas, bei, pasitelkus turimą patirtį, skatinti ne tik prasmines suvokimo transformacijas, bet taip pat imtis aktyvių veiksmų, siekiant realybę keičiančių ir išsilaisvinančių pokyčių.
2. Sąmoningumas *reiškiasi per* savirefleksiją, vertybinius pokyčius, aktyvų netenkinančios socialinės aplinkos keitimą ir *apima* nuolatinį asmenybės dvasinį ir socialinį ugdymą, kurio galutinis tikslas – brandus asmenybės išsivystymas. Sąmoningumas apima visas žmogaus *gyvenimo sritis* (pradedant saviugda, savęs realizavimu profesinėje veikloje, pereinant prie santykių su šeima, draugais ir galiausiai visuomene) ir yra susijęs su *asmenybės* savikūra bei savivalda.
3. Sąmoningumo ugdymui svarbi asmens saviugda, sudedamoji ugdymo proceso dalis. Asmens poreikis ugdytis ir skatinti sąmoningumą atsiranda tik tuomet, kai jis nėra patenkintas esama padėtimi ir siekia pokyčių. Skiriami svarbiausi sąmoningumo ugdymo veiksniai: specifinė erdvė, informacijos apie tam tikrą reiškinį poreikis ir galimybė diskutuoti bei reflektuoti.

LITERATŪRA

Adorno, Th. W. *Apšvietos dialektika: filosofiniai fragmentai* / Max Horkheimer, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Mikelaitis. Vilnius: Margi raštai, 2006.
 Apple, M. W. *Education and Power*. Boston: Routledge and Kegan Paul, 1982.
 Apple, W. *Ideology and Curriculum*. London: Routledge & Kegan Paul, 2004.
 Baudrillard, J. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos, 2002.

Bauman, Z. *Vartojamas gyvenimas*. Vilnius: Apostrofa, 2011 (Copyright Zygmunt Bauman, 2007).
 Belle, Th. J. *The Changing Nature of Non-formal Education in Latin America*//La, *Comparative Education*, Feb2000, Vol. 36, Issue 1. *Education Research Complete*.
 Bitinas, B. *Hodegetika. Auklėjimo teorija ir technologijos*. Vilnius: Kronta, 2004.
 Bulajeva, T. Suaugusiųjų ugdymas: kritinio sąmoningumo link. *Logos* 50. 2007(1):

167–175 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-26]. <http://litlogos.eu/L50/logos50_bulajeva.pdf>.

Carter, O.; Economo, K.; Jalleh, G.; Lin, Ch.; Stewart, S.; Sullivan, D. The importance of public education campaigns in raising awareness and support for smoke-free car legislation in Western Australia// Australian and New Zealand Journal of Public Health. 2010, 34(1), p. 92–93. Education Research Complete.

Chott, P. O. Lernen lernen – ein Lehrkomplex nur für den neuen bayerischen Grundschul-Lehrplan? // Die Schulverwaltung BY H4. 2001. p. 124–129.

Dekartas, R. *Rinktiniai raštai* (vertė Gvidonas Bartkus, Petras Račius). Vilnius: Mintis, 1978.

Dubs, R. Mokymas ir mokymasis – tarpusavio sąveika. *Profesinis rengimas. Tyrimai ir realijos*. 1998, 1.

Duoblienė, L. *Ideologizuotos švietimo kaitos teritorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011.

Foucault, M. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.

Freire, P. *Kritinės sąmonės ugdymas*. Vilnius: Tyto alba, 2000.

Freire, P. *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Seabury, 1970.

Fromm, E. *Turėti ar būti?* Kaunas: Verba Vera, 2005 (Copyright Erich Fromm, 1976).

Giroux, H. A. *Theory and Resistance in Education*. London: Bergin&Garvey, 2001.

Green, M. Literature, existentialism and education. In D. Denton (ed.). *Existentialism & Phenomenology in Education*. P. 63-86a. New York: Teachers College Press Columbia University, 1974.

Greene, M. Foreword. In C. Luke & J. Gore, eds. *Feminisms and critical pedagogy*, ix-xi. New York: Routledge, 1992.

Greene, M. Introduction. *The Hidden Curriculum and Moral Education*. Berkeley, California: McCutchan Publishing Corporation, 1983, p. 1–5.

Greene, M. Reflections on postmodernism and education//Review of Towards a theory and practice of teacher cultural politics: continuing the postmodern debate. *Educational Policy*, 7(2), 106-11, 1993.

Habermas, J. *Knowledge and Human Interests*. Boston: Beaton Press, 1971.

Habermas, J. *Towards a Rational Society*. Boston: Beacon Press, 1970.

Hollis, M. *Socialinių mokslų filosofija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2000.

John, O. P.; Srivastava, S. The Big Five trait taxonomy: history, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.). *Handbook of personality: theory and research* (2nd ed., pp. 102–138). New York: Guilford Press, 1999.

Kalinauskienė, R. Konferencijos medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-26]. <<http://www.kpkc.lt/nauja/failai/dokumentai/konferencijos/2011/12/1/1gr/R.Kalinauskien%C4%97.pdf>>.

Lukošienė, D. Vertybių ugdymas – asmens profesinės ir dvasinės raidos pamatas. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. 2007, 13: 142–151 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-25]. <<http://esf.vdu.lt/esf/esf0013/downloads/str11.pdf>>.

Maceina, A. *Raštai*. T. VIII. (Sudarė A. Rybelis) Vilnius: Mintis, 1987–2002. (Iš Lietuvos filosofijos palikimo: LFP) [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-26]. <<http://maceina.lt/pdf/ugdymofilosofija.pdf>>.

Manirankunda, L.; Loos, J.; Assehide Alou, Th.; Colebunders, R.; Nöstlinger, Ch. “It’s better not to know”: perceived barriers to HIV voluntary counseling and testing among sub-Saharan African migrants in Belgium//AIDS Education and Prevention. The Guilford Press. 2009, Nr. 21(6), 582–593.

Marcuse, H. *One-dimensional Man: studies in ideology of advanced industrial society*. Introduction to the Second Edition. London: Routledge, 1991.

Margolis, E. *The Hidden Curriculum in Higher Education*. New York&London: Routledge, 2001.

- Mažeikis, G. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. Kaunas: VDU leidykla, 2010.
- McLaren, P. *Life in Schools*. New York: Longman, 1994.
- McLaren, P. Multiculturalism and the postmodern critique: toward a pedagogy of resistance and transformation. In H. A. Giroux & R. McLaren, eds. *Between borders: pedagogy and the politics of cultural studies*, 192-224. New York: Routledge, 1994.
- Mezirow, J. *A Critical Theory of Adult Learning and Education // Adult Education*. 1981: 32, p. 3-27.
- Newen, A.; Eike von Savigny. Įvadas į analitinę filosofiją. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Ozmon, H. A.; Craver, S. M. *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Vilnius: Leidybos centras, 1996.
- Piesarskis, B. *Alkonas. Didysis anglų-lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 1998.
- Pyles, L. here's the "Freedom" in Free Trade? Framing Practices and Global Economic Justice. *Journal of Community Practice*, 17:73-87, 2009. p. 73-87.
- Porto, M. Culturally responsive L2 education: an awareness-raising proposal//*ELT Journal*. *Education Research Complete*: 2010, 64(1): 45-53.
- Roberts, B.W., Bogg, T., Walton, K., Chernyshenko, O., & Stark, S. A lexical approach to identifying the lower-order structure of conscientiousness// *Journal of Research in Personality*. Elsevier Inc.:2004, 38, 164-178 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-31]. <<http://dl.dropbox.com/u/46388790/my%20pubs/lexical%20conscientiousnes%20paper%2C%203-04.pdf>>.
- Ruškus, J.; Sujeta, I. Moksleivių vaikinių sąmoningumo ugdymas reflektuojant internetinę pornografiją. *Acta paedagogica Vilmensia*. 2011: 82-95 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012- 07-24]. <http://www.leidykla.eu/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilmensia/2011_26/82-95.pdf>.
- Sarachild, K. *Consciousness-Raising: A Radical Weapon// Feminist Revolution*. New York: Random House, 1978, 144-150 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10 -10]. <<http://library.duke.edu/rubenstein/scriptorium/wlm/fem/sarachild.html>>.
- Sikora, A. *Susitikimai su filosofija: nuo Herakleito iki Huserlio*. Vilnius: Alma littera, 2004.
- Straka, G. A. Von der Klassifikation von Lernstrategien im Rahmen selbstgesteuerten Lernens zur mehrdimensionalen und regulierten Handlungsepisode//*ITB-Forschungsberichte*. Bremen: ITB, 2005, 18.
- Stulpinas, T. *Ugdymo principai*. Šiauliai: ŠPL, 1993.
- Subotkevičienė, R.; Stanaitis, S. Geografijos mokytojų žinių, gebėjimų ir vertybių ypatumai. *Pedagogika*. 2011, 102: 104-115 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-26]. <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2011/102/substan104-115.pdf>>.
- Sučylaitė, J. *Ugdomoji poetikos terapija kaip priemonė suaugusiųjų, sergančių šizofrenija ar depresija, įgalinimui*. Daktaro disertacija. Vilnius: VPU, 2011 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-10-01]. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110610_120446-61787/DS.005.0.01.ETD>.
- Štuopytė, E. Savanorių mokymasis vykdamas socioedukacinę veiklą nevyriausybinėse organizacijose. *Socialiniai mokslai*. 2010, 2(68): 123-130 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 -07-26]. <[http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/2010%202%20\(68\)/12%20Stuopyte_2.pdf](http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/2010%202%20(68)/12%20Stuopyte_2.pdf)>.
- Valantinas, A. *Socialinis emocinis ugdymas. Kas tai? Kuo gali mums padėti? Švietimo problemos analizė*. Švietimo ir mokslo ministerija, 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012 07 24]. <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/Sv_prob10_Socialinis%20emocinis%20ugdymas.pdf>.

Verdonk, P.; Benschop, Y.; Hanneke de Haes, Mans, L.; Lagro-Janssen. T. Should you turn this into a complete gender matter? Gender mainstreaming in medical education//Gender and Education. 21(6), 2009, 703–719.

Visockienė, O; Šiaučiukėnienė, L. Kritinio mąstymo ugdymo būdų pagrindimas kon-

struktyvizmo teorijos požiūriu. *Socialiniai mokslai*. 2000: 3(24): 147–156 [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07- 25]. <<http://info.smf.ktu.lt/Edukin/zurnalas/archive/pdf/2000%203%20%2824%29/14%20Visockiene,Siauciukeniene.pdf>>.

Wren, D. J. School Culture: Exploring Hidden Curriculum. *Adolescence*. 34(135), Fall 1999.

HIGHLIGHTS OF CONSCIOUSNESS-RAISING: VIEWS AND INTERPRETATIONS

Aušra Kolbergytė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Prof. Dr. Valdonė Indrašienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

*Consciousness-raising seems to be a major indicator for educational policy and formation of a mature society. Therefore, the **aim** of this article is to reveal the meaning of consciousness-raising in a theoretical context. Accordingly, the **goals** of the research are formulated as such: to analyze the variety of concepts of consciousness-raising and to discuss its main assumptions and factors. Several **conclusions** have been singled out after analysis of philosophical, pedagogical and psychological scientific literature. **First**, the ambiguous concept of consciousness-raising is associated with knowledge about reality, the ability to monitor, understand, responsibly analyze ourselves, the surrounding environment, our own beliefs, values; also to analyze the meanings and outcomes of our behaviour. Usually consciousness is identified with the ability to think critically: to bracket existing knowledge and awareness, be able to sort out facts and opinions, analyze and interpret reality problems and ambiguities, critically question the assumptions of social phenomena, and using our own experience to promote both transformations of perceptions and take active steps in changing reality, reforming society and seeking emancipation. **Second**, consciousness manifests through self-reflection, transformation of values and alteration of an unsatisfying social environment. It overwhelms everlasting personal spiritual and social growth with the ultimate aim to develop a mature personality. Consciousness covers all spheres of human life (starting with self-directed learning and self-realization of professional activities, moving on to relationships with*

family, friends, and ultimately the public) and is connected with self-building and self-management. **Third**, self-directed learning is very important in consciousness-raising and is an integral part of the educational process. The need for consciousness-raising occurs only when a person is unsatisfied with the current situation and seeks change. Major factors of consciousness-raising are excluded, such as specific area (condition, context, or circumstances) lack of information on particular social issue and opportunity for discussion and reflection.

Keywords: consciousness-rising, awareness-rising, self-directed learning, critical thinking, critical consciousness, self-awareness, self-consciousness